

Būties teorija ir filosofija

NIHILIZMAS IR TIKROVĖ: SPEKULIATYVUSIS REALIZMAS – NIHILIZMO BANALIZAVIMAS?*

Rita Šerpytytė

Vilniaus universiteto
Religijos studijų ir tyrimų centras
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: rita.serpytyte@rstc.vu.lt

Straipsnis yra skirtas naujausioms nihilizmo teorinėms perspektyvoms aptarti. Laikomasi nuomonės, kad nihilizmo kaip šiuolaikinio pasaulio iššūkio analizė neįvertinus naujausių teorinių požiūrių į patį nihilizmo fenomeną, nepermaščius nihilizmo „koncepcijos“. Tokį impulsą šiuolaikiniame teoriniame kontekste kaip tik suteikia palyginti nauja, tačiau jau labai įtakinga filosofinė „kryptis“ – vadinamasis spekuliatyvusis realizmas.

Straipsnyje kertiniu polemikos su spekuliatyviuoju realizmu tašku laikoma ne vien „naujai“ siūloma nihilizmo „samprata“, bet ypač – iš to išplaukiantis nihilizmo ir tikrovės santykio aptarimas, taip pat su tuo susijęs pačios tikrovės / realybės „koncepto“ suprobleminimas. Akivaizdu, kad nihilizmas „turi kažką bendra“, „yra susijęs“ su tikrovės problema. Tačiau apie kokią tikrovę kalbama?

Vietoje „koreliacijos“ su tikrove / realybe principo, iškeldamas realybės principą, spekuliatyvusis realizmas ir Nieką – Nihil – mato kaip nesusaistytą (unbound) Nieką. Nihilizmas tad ima išreikšti ne mūsų (mąstymo) santykį su tikrove (būtimi), o atstovauti steriliai mąstymo galimybei.

Nesusaistytas Niekas demonstruoja principinį mąstymo sterilumą tikrovės atžvilgiu, paverčiant jį realybe. Tačiau sykiu išnyksta, tampa banali ir pati nihilizmo problema – radikaliai iš tikrovės „išjungtas“ Niekas – nesusaistytas Niekas – tampa tuščiu mąstymo principu.

Ši spekuliatyvųjų realizmą „demaskuojanti“ išvada sykiu yra nuoroda į nihilizmo problemos principinį „turingumą“ ir „tikroviškumą“.

Pagrindiniai žodžiai: nihilizmas, tikrovė, realybė, spekuliatyvusis realizmas.

Realybė ir Tikrovė

Pradėti reikėtų ne tiek teoriniu teiginiu, kiek tiesiog pastebėjimu, kad nihilizmas, kaip sakoma, „turi kažką bendra“, „yra susijęs“ su tikrovės „problema“, o gal veikia reikėtų

tarti – tiesiog su *tikrove*. Tačiau ar šitaip nerizikuojame nuslysti į filosofinių banalybių sritį ir imti veržtis pro atviras duris? Juk ir taip aišku, kad svarstant bet kurią klausimą filosofiniu lygmeniu nepavyks išvengti ir *tikrovės* klausimo – ar temizuota, ar netemizuota forma. Tad nihilizmas čia, atrodytų, nėra išimtis. Tačiau vis dėlto nihilizmo problemos sąsaja su tikrovės problema

* Straipsnis parengtas pagal projekte „Religija ir kultūra: šiuolaikinio pasaulio iššūkiai tapatumui“ atliktą tyrimą, finansuotą Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. VAT-13/2010).

nėra tokia akivaizdi, o jų santykis nėra toks aiškus, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Iš naujo aptarti šį santykį tam tikrą teorinį impulsą teikia ne tik nuolatinės nihilizmo teorijos „spragos“, bet ir atsinaujinęs filosofijos „dėmesys tikrovei“ šiandien ypač populiarėjančio ir net tampančio madingu *spekuliatyviojo realizmo* pavidalu.

Sykiu iš karto išskyla terminologinis klausimas – apie kokią *tikrovę*, arba – kuria prasme apie tikrovę – kalbama? Kokį žodį čia tinka vartoti – „tikrovė“ ar „realybė“? Kad ir kaip būtų, kaip matyti, lietuvių kalba leidžia atskirti (kol kas tai teigiu teorijos atžvilgiu anticipuojančiu būdu) – tikrovę nuo realybės. Ir jegu lotyniškosios kilmės *realybė* akivaizdžiai nurodo į savo kilmę iš *res* – „daikto“ – ir labiausiai tinka vartoti kalbant apie vadinamąją „daiktišką“ tikrovę / realybę, tai lietuviškasis *tikrovė*, kilęs iš būdvardžio *tikras*, yra kur kas platesnės vartosenos žodis – ir kasdiene, ir filosofine prasme.

Lietuviškasis *tikrovė* pagal savo vartoseną gal labiausiai primena vokiškąjį *Wirklichkeit* (atitinkamai, pvz., danų kalboje – *Virkelighed*)¹, tačiau vokiškasis sietinas su veiksmažodžiu *wirken*, reiškiančiu *veikti*, (pa)veikti, daryti poveikį, ir daiktavardžiu *Wirkung* – *veikimas, efektas, poveikis, pasekmė* (iš čia ir *Wirksamkeit* – *veiksmingumas, efektyvumas, veikimas, veikla*), o lietuviškasis *tikrovė*, matyt, neatsitiktinai kildinamas iš būdvardžio *tikras*, sykiu reiškia tam tikros „ontologinės“ „kokybės“ suteikimą: (*tikrovė* yra tai, kas *tikra*). Tačiau, viena vertus, realybei taip pat gali būti suteikiamas tam

tikras ontologinis statusas („tikra“ realybė), kita vertus – gali būti nurodoma į tam tikrą *faktiškumą, tikrą* dalykų padėtį, arba į *tikrą* santykio su kuo nors pobūdį (autentiškas, tikras, tikroviškas). Todėl galima sakyti, kad lietuviškasis *tikrovė* gali reikšti ir *realybė*, tačiau *realybė* neišsemia *tikrovės*. Galimi ir tokie deriniai: *reali* tikrovė arba *tikra* realybė.

Nihilizmas yra susijęs su tuo, ką nurodo abu tie žodžiai, tačiau nevienodai. Vartosiu abu tuos terminus, nes nihilizmo „problema“ tam tikra prasme ir išreiškia tam tikrą tų terminų (nevienareikšmiškumo) susidūrimą.

Ir vis dėlto, kad ir kaip svarbu būtų ne tik filosofinė, bet ir kasdienė žodžių *tikrovė* ir *realybė* vartoseną, kad ir kokios svarbios būtų nuorodos į šią vartoseną sąlygojančią abiejų žodžių etimologiją, kur kas esmingesnė būtų nuoroda į pačią filosofinę tradiciją, kurioje išsikristalizavo *tikrovės* ir *realybės* skirtumo suvokimas, įgavęs konceptualios perskyros pavidalą.

Ar galima atsekti ne tik šios kristalizacijos aukščiausią tašką, bet ir pačias ištakas? Klausimas, tiesą sakant, beveik chrestomatinis. Tačiau nihilizmo ir tikrovės santykio svarstymo kontekste tikrai vertas prisiminti.

Taigi, nors atskiriant *Tikrovę* ir *Realybę* yra „pasitarnavę“ jau Aristotelis ir Mokytojas Eckhartas, o vėliau – Kantas, Hegelis, kalbos filosofijos atstovai – Frege, Putnamas, pirmiausia vis dėlto tenka prisiminti Kantą. O tiksliau – tuos *Grynojo proto kritikos* paragrafus, kuriuose jis pirmą kartą aiškiai atskiria tai, ką vadina *Realität / Realybė* ir *Wirklichkeit / Tikrovė*. Šios dvi Kanto filosofijos sąvokos patenka, tiksliau – yra įrašomos – skirtingose kategorijų lentelės vietose: pirmoji priskiriama Kokybėsms,

¹ Nuoroda į danų kalbos žodį *Virkelighed* čia pateikta neatsitiktinai: *Virkelighed / Tikrovė* – yra vienas svarbiausių S. Kierkegaard'o žodyno žodžių. O, kaip žinia, šis mąstytojas buvo ypač jautrus galimybės kalbėti apie *tikrovę* klausimui.

antroji – Modalumams. *Wirklichkeit / Tikrovė* Kantas priešstato *Galimybėi*, o *realu* yra tai, kas *galima* kaip patyrimo objektas; tačiau *Wirkliche / tikra* Kantui būtų paties patyrimo duotas objektas, t. y. tai, kas yra, kas egzistuoja (Kantas 1996: 117).

Ar iš tiesų akivaizdus skirtumas, kuris išreiškiamas šia perskyra *Realität / Wirklichkeit*? Tarsi nujausdamas tam tikrą riziką, Kantas pateikia garsųjį šimto talerių pavyzdį – tą patį, kursį laikomas ontologinio įrodymo paneigimu – jo sugriovimu. Kantui „egzistavimas nėra joks realus predikatas“. Egzistavimas nepriklauso tam, ką jis įvardija *Realität* sąvoka – šimtas galimų talerių ir šimtas tikrų (*wirklich*) talerių turi tą patį *realumą* – *Realität*, bet skiriasi savo buvimo, savo egzistavimo būdu. Taigi, Kantui – *Wirklichkeit / Tikrovė*, skirtingai nei *Realität*, yra realybė, kurią galima patirti – tai yra patyrimo jau duota, bet ne (galima) sukonstruoti tikrovė².

Galima tarti, kad ši Kanto įvesta perskyra filosofijoje nebepatiria užmaršties – priešingai, ji daugiausia formuoja ir šiuolaikinį ginčą tarp realizmo ir antirealizmo. Tame ginče galima atsekti dar Aristotelio nužymėtą ir Kanto išgrynintą realybės (*realitas / daiktiškosios tikrovės*) ir tikrovės (*actualitas / egzistavimo*) perskyrą.

Jeigu bandysime pažyminti „realistas“ abiem nurodytomis prasmėmis taikyti šiuolaikiniams mąstytojams arba net ir pačiam Kantui, teks pripažinti, kad ne tik Heideggeris, bet ir Kantas nebus realistai pirmąją prasme, kadangi, nors ir skirtingai, tačiau jie laiko, kad tai, kas „daiktiška“ (*res*) bet kuriame objekte, taip pat yra konstravi-

mo, interpretacijos proceso (sintezės arba prasmės priskyrimo) rezultatas (Heidegger 1979; Kantas 1996). Tačiau ir Kantas, ir Heideggeris nebus *realistai* ir antrąją prasme, nors, kaip yra taikliai pasakęs italų filosofas G. Chiurazzi, „kaltinimas antirealizmu šiuo atveju įgauna iš tiesų paradoksalų toną pradedant tuo, kad niekas kitas nei jie neteigė egzistavimo pirmenybiškumo bet kokios esmiškos apibrėžties atžvilgiu. Egzistavimas yra tiek *Štai-būties*, tiek esinio, kurie abu yra duoti, absoliutus *a priori* <...> Taigi, Kantas ir Heideggeris <...> galėtų būti laikomi „vidinio realizmo“ pirmąją prasme (realybės kaip *realitas*) ir „išorinio realizmo“ antrąją prasme (realybės kaip *actualitas*) gynėjais“³ (Chiurazzi 2010: 5).

³ G. Chiurazzi. *La realtà dell'ermeneutica. CONGRESSO INTERNAZIONALE TEMPO E PRÁXIS (RAZÓN DE INTERPRETAR II), L'ERMENEUTICA NEL 50° ANNIVERSARIO DI VERITÀ E METODO, UNED-Pamplona, Diciembre de 2010*. Kongrese skaityto pranešimo rankraštis. Naudojama autoriaus sutikimu. Šį tekstą G. Chiurazzi atsiuntė šio straipsnio autorei, plėtojant abi pusę diskusiją apie tikrovės / realybės sampratą.

Idomu, kad Chiurazzi tikrovės / realybės perskyros klausimą kelia hermeneutinės tiesos sampratos paieškos kontekste. Pasak jo, filosofinė hermeneutika yra paremta tikrovės samprata, kuri nesutampa su metafizinio realizmo konstruojama tikrovės samprata (su nuo mūsų patirties visiškai nepriklausomo pasaulio savyje egzistavimo idėja), o yra susijusi su fizinio (gamtinio) realizmo idėja, turinčio reikalą ne su esmėmis, bet su egzistencijomis ir santykiais tarp jų, tai yra – dinamine tikrove / realybe. Ši tikrovės (realybės) samprata, anot Chiurazzi, yra ne antirealizmo, bet antirepresentacionalizmo pagrindas. Šia idėja gali būti apibūdinama šiuolaikinė filosofinė hermeneutika, tačiau – neatsitiktinai ir nemaža dalis šiuolaikinės fizikos. Taigi, diskutuotinais ir jo paties požiūri išreiškiančiais momentais prof. Chiurazzi laiko: a) iškėlimą klausimo, ar esama būtent filosofinės hermeneutikos (sukonstruoto) realybės koncepto, kuris negalėtų nebūti koreliatyvus supratimo struktūrai; b) atsakymą į klausimą, ar toks konceptas įgalina ir įteisina hermeneutikos kritinę-operatyviąją („critico-operativa“) pretenziją. Chiurazzi atskiria kritinę ir kritinę-operatyviąją pretenziją; pirmąją sudaro atvertis realybės kitybei, ji sietina su pamatišku realybės transformabilumu, o antroji turinti atliepti pamatišką to, kas galima (*il possibile*), konkretizacijos poreikį žr.: Chiurazzi 2010: 1–2; Chiurazzi 2011).

² *Wirkliche* sąvoka kitokia, priešinga kantiškajai, prasme įgauna Hegelio filosofijoje: *das Wirkliche* Hegeliui yra ypatinga *galimybės* forma. Tai, kas *wirkt*, daro poveikį, veikia, yra *energeia*, aktyvi energija, skirtinga nuo faktiškojo realumo.

Kad ir kaip plačiai – kasdiene ar filosofine prasme – vartosime „realizmo“ terminą, kantiškasis *Wirklichkeit* / *Tikrovė* mus orientuos nebe į daiktų, o veikiau į priešasčių, efektų sritį, į tikrovę ne kaip objektų visumą, o kaip tam tikrą jėgų sandūrą. Realybės kaip *Wirklichkeit* samprata šiuolaikinėje filosofijoje taps koreliatyvi naujai tiesos sampratai: ši samprata drauge su ją implikuojančia *Wirklichkeit* taps ne tik hermeneutikos, bet ir šiuolaikinių gamtos mokslų išėities pozicija. *Wirklichkeit* yra tikrovė, kuria numatoma galimybė realybei transformuotis, produkuoti efektus, tai – žmogui koreliatyvi *tikrovė*, žmogaus dalyvavimo, santykio sritis.

Nihilizmas ir *tikrovė*

Taigi, tarus, kad nihilizmas turi sąsają su tikrove / realybe, tenka pastebėti, kad pirmoji išskylanti problema, kuri gali būti formuluojama ir kaip klausimas, būtų ši: ar nihilizmas yra / gali būti tam tikras (teorinis) požiūris į tikrovę, tam tikra tikrovės koncepcija, tam tikras teorinis jos prigimties nusakymas, jos aprašymas?

Šį klausimą iš karto performuluočiau į atsakymą (tai yra mano tezė): nihilizmas yra diagnozė (performatyvas), bet ne tiesiog teorinis atsakymas į tikrovės prigimties klausimą, ne tiesiog tikrovę aprašanti teorija. Nihilizmas skelbia, diagnozuoja (steigia) tikrovės būvį, o ne jį „atskleidžia“, „išžvelgia ar „aprašo“.

Tačiau atrodytų, kad nihilizmo skelbimo istorija liudija visai priešingus dalykus, negu ką tik išsakytieji. Bet tik iš pirmo žvilgsnio. Turiu galvoje filosofinį nihilizmo skelbimą XVIII a. pabaigoje. F. Jacobi „Laiškas Fichte’i. Tikėjimas ir nihilizmas“ iš pirmo žvilgsnio atrodo būtent kaip

tikrovės praradimo (paneigimo, panaikinimo, anuliavimo, anihiliavimo) filosofiniu (neigimo) judesiu atpažinimas, sykiu pripažįstant „tikra“ daiktiškąją tikrovę, realybę.

Kantiškasis „daikto savyje“ postulavimas čia traktuojamas kaip realybės (tikrovės), daiktų (*res*) pasaulio anuliavimas, panaikinimas filosofiniu judesiu. Ir visai nesvarbu, kad ta *realybė*, apie kurią Jacobi kalba kaip panaikintą, – tai sveiko proto, kasdienės sąmonės nekritiškai „sukonstruota“, „intuityviai“ pripažįstama „tikrovė“. Fichte’s Aš / ne-Aš skirtis dar labiau nei Kanto *Ding an sich* įtvirtina tą, Jacobi akimis, nihilistinį, tačiau iš esmės prieš sveiko proto nuostatą nukreiptą, sveiko proto nuostatomis remiantis sukonstruotos realybės anuliavimo judesį.

Tačiau nors nihilizmas galėjo būti skelbiamas ir buvo skelbiamas pasiremiant priešingomis teorinėmis prielaidomis (iš Kanto–Fichte’s perspektyvos – Jacobi sveiko proto realizmas yra nihilizmas), vis dėlto šioje kontroversijoje svarbiausia yra ne tai, kokios prigimties esant pripažįstama tikrovė (realybė), kaip ji gali būti aprašyta. Svarbiausias tame ginče išryškėjęs nihilizmo „bruožas“ ar „savybė“ yra būti ne atsakymu į klausimą apie vienokią ar kitokią tikrovės „prigimtį“, o performatyvu – tam tikrą tikrovės būvį steigiančiu judesiu, tam tikro santykio su tikrove (realybe) išraiška.

Kaip matyti, ši nihilizmo problema tiesiogiai ir įsakmiai nereikalauja atsižvelgti į aptartąjį *Tikrovės / Realybės* skirtumą.

Tačiau ši dar Jacobi užduota, suformuluota ir ganėtinai rafinuotą pavidalą įgavusi nihilizmo (teorinė) problema šiandien įgyja naują netikėtą pavidalą, o sykiu – *tikrovės / realybės* interpretavimo aktualu-

mą – vadinamojo spekuliatyviojo realizmo teoretikų ir jų sekėjų darbuose.

Apie kokią tikrovę kalba spekuliatyvusis realizmas?

Spekuliatyvusis realizmas yra radikali šiuolaikinės kontinentinės filosofijos kryptis, kuri pirmiausia nukreipta prieš vadinamąjį teologinį posūkį joje, tačiau sykiu prieš pagrindines kontinentinės tradicijos tendencijas, pradedant Kanto filosofija. Šis filosofinis judėjimas yra įkvėptas A. Badiou ir jo Deleuze'o kritikos. Jame išskirčiau keturis pagrindinius autorius.

Pirmasis jų – Quentin Meillassoux, kuris yra vienas iš Badiou studentų, ir jo knyga *After Finitude*, išleista 2006 m. (Meillassoux 2008). Joje pateikiama arši Kanto filosofijos kritika – kritikos taikiny yra vadinamasis Kanto koreliacionizmas ir iš jo sekantis fenomenologinis judėjimas. Kritika realizuojama iš vadinamojo spekuliatyviojo materializmo pozicijų, dėl to šis judėjimas vėliau pavadintas spekuliatyvioju realizmu. Kitas šiam judėjimui ar krypčiai svarbus teorinis personažas yra François Laruelle. Kaip taikliai pastebi Johnas Caputo, tai miglota figūra, dabar patraukusi anglakalbio filosofinio pasaulio dėmesį. Jo darbai artimi Badiou mokyklai. 2002 m. išleista jo knyga *Future Christ: a Lesson in Heresy*.

Grahamo Harmano knyga *Towards speculative realism* (Harman 2009) tiesiogiai prisistato tos krypties vardu, o jos pagrindinė intencija yra Heideggerio filosofijos „interpretacija“ iš spekuliatyviojo realizmo pozicijų.

Tačiau mums svarbiausias Meillassoux pradėtojo „spekuliatyviojo realizmo“, jo dar

vadinto „spekuliatyvioju materializmu“, autorius ar sekėjas būtų Ray Brassier, kurio knygoje *Nihil Unbound: Enlightenment and Extinction* vadinamasis spekuliatyvusis realizmas įgyja radikalizuoto „nihilizmo“ pavidalą (Brassier 2010).

Mano tikslas yra dvejopas: viena vertus – išryškinti vadinamąją radikalią ir pretenduojančią į originalumą Brassier nihilizmo sampratą, įrašant ją į bendresnį nihilizmo teorijos kontekstą, kita vertus – parodyti, kaip šioje „naujojoje“ spekuliatyviojo realizmo pateikiamoje nihilizmo sampratoje atsiskleidžia tikrovės / realybės problema ir jos ryšys su nihilizmu.

Brassier savo nihilizmo sampratą atremia į Meillassoux „realybės“ sampratą, glaudžiai susijusią su to paties autoriaus kritika vadinamojo koreliacionizmo atžvilgiu. Kanto ir jo inspiruota filosofija, pirmiausia fenomenologinė, pasaulį traktuoja kaip konstitucijos, steigties akto koreliatą. Meillassoux teigia, kad kontinentinė filosofija yra išsimušusi iš kelio kalbėti apie „paveldėtą“, pirmesnę nei žmogiškos būtybės pasaulį – pasaulį, nepriklausomą nuo žmogiškų būtybių, ar pasaulį be jų.

Pratęsdamas Meillassoux mintį ir jai pritardamas, Brassier pastebi:

Pokantiniai filosofai, nepaisant visų jų skirtingumo, priėjo prie vieno fundamentalaus įsitikinimo: pasaulio-jame-pačiame, pasaulio savyje, egzistuojančio nepriklausomai nuo mūsų santykių su juo, idėja yra absurdiška (Brassier 2010: 50).

Anot abiejų autorių kritikos, tokiu atveju objektyvi realybė gali būti transcendentaliai „garantuojama“, „užtikrinama“ arba grynosios sąmonės, intersubjektyvaus konsensuso, arba racionaliai veikiančiųjų bendruomenės. Be tokių garantų ji tėra

metafizinė chimera. O vietoje paniekintojo dekartiškojo „representacionalizmo“, „subjekto / objekto dualizmo“ arba tiesiog epistemologijos dabar randasi mūsų iki-teorinis santykis su pasauliu, apibūdinamas kaip *Dasein* ar „Lebens“ / „Life“, kuriais numatomos mokslinių tvirtinimų suprantamumo, inteligibilumo išankstinės ontologinės sąlygos. Todėl esą nenuostabu, kad pokantiniai filosofai rutinškai parėmė vienokius ar kitokius mokslinius tvirtinimus apie pasaulį kaip apie nuskurdintą abstrakciją, kurio prasmė, prasmingumas išplaukia iš šio, pareina nuo šio fundamentalesnio sub-representacionalaus ar iki-teorinio santykio su fenomenu. „Šiems filosofams, – sako Brassier, – būtent šis santykis su pasauliu – *Dasein*, *Existence*, „Gyvenimas“ – yra numatantis visų fenomenų manifestavimosi pirmaprades sąlygas <...>“ (*Ibid.*). Tačiau jeigu pasaulio-savyje idėja, arba fenomenų, egzistuojančių nepriklausomai nuo mūsų santykio su jais, karalystės idėja, yra iš viso protinga, inteligibili, gali būti suprantama, ji gali būti suprantama tik kaip kažkas nepriklausoma savyje ar nepriklausoma „nuo-mūsų“. Kontinentinė pokantiškoji filosofinė tradicija supranta tą riziką. Todėl jos post-metafizinis atsakas būtų šis: tai, kas fundamentalu, nėra nei hipostazuota substancija, nei reifikuotas subjektas, bet veikiau santykis tarp ne-objektyvuojančio mąstymo ir ne-reprezentatyvios būties, pirmapradis abipusiškumas arba *logos* ir *physis* ko-propriacija, kuri sykiu suvienija ir atskiria juos siejančius / jų santykio terminus. Šį naują post-metafizinės filosofijos žingsnį „reliacionizmo“, santykio numatymo linkme, kuri nusakantis simptomas yra užsiėmimas „difference“, Brassier pašaipiai vadina kontinentinės filosofijos „gilumine

inovacija“. Spekulatyviojo realizmo filosofai tokio post-metafizinės filosofijos žingsnio, be abejo, nelaiko nauju. Būtent tam dar Meillasoux yra davęs „koreliacionizmo“ vardą. Pokantinei kontinentinei filosofijai inkriminuojamą, Meillassoux „atpažintąjį“ koreliacionizmą Brassier apibūdina šitaip:

„Koreliacionizmas teigia nepanaikinamą pirmapradi santykio tarp minties ir jos koreliato pirmenybiškumą bet kurio santykio termino metafizinio hipostazavimo ar representacionalistinio reifikavimo atžvilgiu. Koreliacionizmas yra subtilus: jis niekada neneigia, kad mūsų mintys ar tvirtinimai / teiginiai *nusitaiko į* arba *yra nukreipti į* nuo minties-nepriklausomas ar nuo kalbos-nepriklausomas realybes; jis nebent daro išlygą, kad ši kaip nepriklausoma pasirodanti dimensija išlieka vidujai susijusi su mąstymu ar kalba“ (Brassier 2010: 51).

Spekulatyviojo realizmo autoriai ironizuoja, kad filosofijai pagaliau tapo visai nesvarbu, jai nebeliko problemos, ar ir kaip adekvačiai mes gebame reprezentuoti tikrovę / realybę, kadangi mes visada jau esame „anapus savęs pačių“ – įtraukti į pasaulį arba užimti pasauliu. Šis ypatingas trivialumas esą nuolatos yra primygtinai siūlomas kaip didi Heideggerio–Wittgensteino įžvalga. Esą pažymėtina, kad koreliacionizmas nereikalauja suteikti privilegijų „mąstymui“ ar „sąmonei“ kaip „raktinio“ santykio – jis nesunkiai gali būti perkeltas į „buvimą-pasaulyje“, „percepciją“, „juslingumą“, „intuiciją“, „afektą“ ar net „flesh’ą“. Iš tikrųjų, visi šie terminai yra pasirodantys specifiška fenomenologine koreliacionizmo įvairove.

Taigi, spekulatyviojo realizmo akimis, koreliacionizmas primygtinai teigia, kad negali būti jokios pažinios realybės, nepriklausomos nuo mūsų santykio su realybe;

jokio fenomeno be tam tikro transcendentalaus operatoriaus / valdytojo – tokių kaip gyvenimas arba sąmonė arba *Dasein* – generuojančio manifestavimosi sąlygas, kuriomis fenomenai manifestuoja save.

Tokia yra negatyvioji spekuliatyviojo realizmo programa – ganėtinai karikatūriška kontinentinės filosofijos „interpretacija“. Ji, kaip matyti, pirmiausia liečia tam tikras „ontologines“ (o sykiu ir epistemologines) filosofijos nuostatas, tam tikrą santykį su tikrove ir jos pažinimu. Su ja yra susijęs ir tam tikras nihilizmo traktavimas. Tačiau prieš pereinant prie spekuliatyviojo realizmo nihilizmo sampratos, tektų paminėti ir pozityviają spekuliatyviojo realizmo programą, t. y. ne vien tai, ką jie neigia, projektuodamiesi į kontinentinės filosofijos nuostatas, bet ir ką teigia kaip savą požiūrį į tikrovę.

Ray Brassier čia vėlgi „atkartoja“ Meillassoux suformuluotą vadinamojo „arche-fossil“ idėją. Šio angliško termino graikiška-lotyniška etimologija rodo, kad kalbama apie tikrovės pradą, principą – *arche*, tačiau šis pradas yra siejamas su iškasenomis, o tiksliau lietuviškai reikėtų sakyti – su atkasenomis, su tuo, kas gali būti atkasta. Brassier teigimu, prancūzų filosofas Meillassoux neseniai pasiūlė įtikinamą ir nepaprastai įdomią diagnozę, įvardijančią tai, kas yra labiausiai problemiška pokantinėje filosofijoje jos santykio su gamtos mokslais požiūriu. Ji paremta vadinamojo „arche-fossil“ mįsle. „Fossil“ yra medžiaga, išlaikanti iki-istorinio pasaulio pėdsakus; o „arche-fossil“ yra medžiaga, nurodanti *ancestral* – „ancestralinio“ fenomeno pėdsakus, fenomeno, kuris yra ankstesnis net už gyvybės pasirodymą. „Arche-fossil“ numato materialią eksperimentų bazę, leidžiančią skaičiavimus su „ancestraliniais“

fenomenais. Tai tokie (eksperimentai), kai naudojamų radioaktyviųjų izotopų suirimo greitis leidžia nustatyti uolienu mėginių amžių; arba kai žvaigždžių liuminescencija leidžia nustatyti tolimų žvaigždžių amžiaus indeksą. Taigi, gamtos mokslai nustatinėja, numato ancestralinius būvius, pavyzdžiui, kad visata yra 13,7 bilijono metų senumo ir pan. Filosofus turėtų labiau, negu kad atrodo, nustebinti šie būviai, pokantiniams filosofams jie tebeišlieka mįslingi.

Tačiau būtent tokiu būdu į spekuliatyvų realizmą sugrįžta „objektyvios“ tikrovės principas: pokantinius filosofus spekuliatyvieji realistai laiko išsimušusiais iš kelio kalbėti apie „ancestralinius“ būvius – realybę / pasaulį, pirmesnę nei žmogiškosios būtybės, iki žmogiškų būtybių egzistavimo, nepriklausomą nuo žmogiškų būtybių.

Spekuliatyvusis realizmas ir nihilizmas

Akivaizdu, kad *spekuliatyvusis realizmas* imasi kurti tam tikrą tikrovės / realybės teoriją, nepaisydamas Kanto *Grynojo proto kritikos* „pamokų“, o gal kaip tik oponuodamas Kanto įtvirtintai *Realität* ir *Wirklichkeit* perskyrai. Sutelkdami dėmesį į tam tikrą tikrovės / realybės sampratą nukreipiančios „koreliacionistinės“ kontinentinės tradicijos kritiką, spekuliatyviojo realizmo atstovai, ypač Brassier, sykiu visiškai išleidžia iš akių principinį nihilizmo performatyvumą. Kaip ši jų kuriama realybės koncepcija tampa išeities pozicija „naujai“, kaip mano jos autorius, skirtingai nihilizmo sampratai, – teoriniam judesiui, kurio, matyt, pats autorius nenorėtų pavadinti nihilizmo „skelbimu“?

Brassier pripažįsta, kad nihilizmo tema prirašyta daug, net per daug, ir nors iš daugelio knygų jis galėjęs nemažai pasimokyti,

vis dėlto esminiai dalykai likę nepasakyti. Tokį nihilizmo supratimą, kai jis tapatinamas su egzistencijos vertingumo praradimo jausmu, Brassier laiko tiesiog „naiviu“. Jis kritikuoja ir tas filosofines nuostatas, kurios ieško būdų užkirsti kelią nihilizmo „grėsmei“ – Apšvietos epochos nusivylimo logikai, išsaugodamos prasmės patyrimą. Brassier mano, kad šiai logikai atstovauja daugelis Heideggerio ir Wittgensteino paveiktų filosofų.

Ir vis dėlto teoriškai pozityviai apibrėžti nihilizmą, kaip pripažįsta ir pats Brassier, jam nėra lengva. Paprasčiau tai padaryti negatyviai, arba, kaip jis sako, pasakyti, kuo nihilizmas nėra, nei kuo jis yra.

Pirmiausia Brassier atsisako laikyti nihilizmą „negalia“, „liga“, reikalaujančia diagnozavimo ir gydymo. (Arba, kaip yra įvardinęs Heideggeris dedikacijoje Jüngeriui, atsisako laikyti nihilizmą tuo, kas reikalauja tos nyčiškos medicininės terminologijos). Tačiau Brassier atstovaujamas nihilizmas nėra ir tai, kas iškeltų baigtinybės *pathos* prieš metafizinę *hybris* tvirtovę arba aukštintų interpretacijų neapibrėžtumą (nepabaigiamumą) kaip išsilaisvinimą iš Apšvietos racionalizmo prievartinio universalizmo (Vattimo 1985). Jis taip pat nesistengia iš naujo įtvirtinti proto autoritetą skepticizmo ir iracionalizmo akivaizdoje, nei gindamas platonizmą nuo heidegeriškojo egzistencializmo (Rosen 2000), nei hegelizmą – nuo post-struktūralizmo apmėtymo strėlėmis (Rose 1984). Brassier sakosi taip pat nesistengiąs pateikti kokios nors nihilizmo genealogijos, kaip tai padarė Cunnighamas (2002), ar problematikos kritinės priešistorės (Gillespie 1996), kaip ir sinoptinės įvairių nihilizmo multiplikacijų, išsišakojimų XIX–XX amžių filosofijoje

bei literatūroje apžvalgos (Souche-Dagues 1996; Brassier 2010: X).

Brassier požiūrį į nihilizmą pozityviai įprasmina dvi idėjos. Visų pirma, tai, kad nusivylimo pasauliu jausmas yra traktuojamas kaip būtina augančios proto galios pasekmė ir greičiau kaip intelektualinius atradimus, o ne kaip pražūtingą jų sumažėjimą įgalinantis vektorius. Taigi, filosofijai tenka „gelbstintis“ vaidmuo. Tačiau ji turinti pati gelbėtis nuo anti-švietėjiško revizionizmo, užvaldžiusio dvidešimtojo amžiaus filosofiją. Tad nusivylimas pasauliu nusipelno būti išaukštintas kaip intelektualinės brandos pasiekimas, o ne apraudamas kaip silpninantis nuskurdimas.

Kita Brassier požiūriui atstovaujanti, nihilizmą nusakanti idėja yra ta, kad nihilizmas nėra, kaip kad primygtinai tvirtinęs Jacobi ir daugybė kitų filosofų, patologiškas subjektyvizmo pasunkėjimas, kuris anuliuoja pasaulį ir redukuoja realybę į absoliutaus ego koreliatą, tačiau atvirkščiai – neišvengiamas realistinio įsitikinimo, jog esama nepriklausomos proto realybės (angl. *mind-independent reality*), padarinys. Nepriklausoma proto realybe Brassier laiko tą realybę, kuri, nepaisant „narcisistinio humanizmo prielaidų“, yra abejinga, indiferentiška mūsų egzistencijai ir užmarščiai tų „vertybių“ ir „prasių“, kurias mes kaip draperiją galėtume virš tos realybės iškelti, idant padarytume ją mums svetingesnę.

Gamta, – šaltakraujiškai teigia Brassier, – nėra nei mūsų, nei apskritai kieno nors namai. Ji – niekieno. Ji nėra joks ypatingas geradariškas protėvis. Filosofija padarytų gerą darbą, jeigu atsisakytų tikslo atkurti egzistencijos prasmę, gyvenimo tikslingumą ir ieškoti žmogaus ir gamtos harmonijos bei sutarimo. Filosofija turinti

būti kažkuo daugiau nei žmogiškos savigarbos patetiškų spazmų susiurbėja (Brassier 2010: XI).

Taigi, Brassier mato nihilizmą esant ne kokį „egzistencinį keblumą“, bet laiko jį *spekulytyvia galimybe*. Tokią nihilizmo sampratą Brassier atremia į tam tikrą mąstymo sampratą – mąstymas nesutampa su gyvenimo interesais; užuot su jais sutapęs, gali juos sudrebinti ir sudrebina.

Taigi, jau ima ryškėti ir darytis pakankamai aiškūs ne tik spekuliatyviojo realizmo *realybės* sampratos bei nihilizmo sampratos bruožai, bet ir jų tarpusavio santykio perspektyva. Kitaip tariant, galime klausti, koks nihilizmo santykis su tikrove čia steigiasi?

Akivaizdu, kad vietoje Vakarų mąstymui ir jo produkuojamam nihilizmui Brassier (ir kitų spekuliatyviojo realizmo atstovų) priskirto „koreliacijos“ su tikrove / realybe principo iškeldamas nuogą *realybės* principą spekuliatyvusis realizmas ir Nieką – *Nihil* – mato kaip nesusaistytą (*unbound*) Nieką. Nihilizmas yra tai, kas neigia, naikina tikrovės kaip santykio mąstymą. Niekas nėra tai, ką mąstymas nihilistiškai aptinka būtyje (tikrovėje), o tai, kas priklauso tik pačiam mąstymui (*Nihil unbound*). Nihilizmas tad

ima išreikšti ne mūsų (mąstymo) santykį su tikrove (būtimi), o atstovauti steriliai mąstymo galimybei. Tik toks nihilizmas „atstovauja“ realizmui, nėra jam priešingas. Tačiau tokia mąstymo ir tikrovės / realybės „atitiktis“, kuri suvokiama kaip radikalus jų nuotrūkis, ir yra paties nihilizmo radikalizavimasis.

Jame neberasime tos nostalgijosios struktūros, kurią numato tikrovės ir mąstymo įtampa: mąstymas čia jau yra atsisakęs pastangos imanentizuoti tikrovę, tad negali išgyventi tos pastangos kaip neįmanomos atlikti. Tačiau ontologinio imanentizmo problemos „nuėmimas“ iš esmės panaikina ir patį nihilizmą, nes nihilistinė logika gali būti tik ontologinio imanentizmo išraiška. *Nesusaistytas Niekas* demonstruoja principinį mąstymo sterilumą tikrovės atžvilgiu, paversdamas ją *realybe*. Tačiau sykiu išnyksta, tampa banali, ir pati nihilizmo problema: radikaliai iš tikrovės „išjungtas“ Niekas – nesusaistytas Niekas – tampa tuščiu mąstymo principu.

Ši spekuliatyvųjį realizmą „demaskuojanti“ išvada sykiu yra ir nuoroda į nihilizmo problemos principinį „turingumą“ ir „tikroviškumą“.

LITERATŪRA

Badiou, A., 2004. Truth: Forcing and Unnameable. In: *Theoretical Writings*. London and New York: Continuum.

Badiou, A., 2006. *Being and Event*. Tr. O. Feltham. London and New York: Continuum.

Brassier, R., 2010. *Nihil Unbound. Enlightenment and Extinction*. Palgrave Macmillan.

Chiurazzi, G., 2010. *Realtà dell'ermeneutica*. (Pranešimo rankraštis).

Chiurazzi, G., 2011. *L'esperienza della verità*. Milano-Udine: Mimesis-Morphé, n. 8.

Crithley, S., 1997. *Very Little, Almost Nothing*. London: Routledge.

Derrida, J., 2009. *Spettri di Marx*. Milano: Raffaello Cortina Editore.

Ferraris, M., 2010. *Ricostruire la decostruzione. Cinque saggi a partire da Jacques Derrida*. Milano: Bompiani.

Gillespie, M. A., 1996. *Nihilism before Nietzsche*. Chicago: University of Chicago Press.

Harman, G., 2009. *Towards speculative realism*. Washington–Winchester: Zero Books.

Heidegger, M., 1979. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Heidegger, M., 1997. *Zur Seinsfrage*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Heidegger, M., 1998. *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*.

Kantas, I., 1996. *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Mintis.

Laruelle, F. 1996. *Principes de la non-philosophie*. Paris: PUF.

Laruelle, F., 2003. What Can Non-Philosophy Do? *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities* 8 (2): 169–190.

Meillassoux, Q., 2008. *After Finitude. An Essay on the Necessity of Contingency*. London: Continuum.

Rosen, S., 2000. *Nihilism: A Philosophical Essay*. New York: St. Augustine's Press.

Vattimo, G., 1985. *La fine della modernità*. Milano: Garzanti.

NIHILISM AND TRUTH: SPECULATIVE REALISM – BANALISATION OF NIHILISM?

Rita Šerpytytė

S u m m a r y

The article deals with the newest perspectives in the theory of nihilism. The analysis of nihilism as the challenge of contemporary world is impossible without an assessment of recent theoretical approaches to the same phenomenon of nihilism, without rethinking its “concept”. In the given context, a relatively new, but already a very influential philosophical movement, so-called Speculative Realism can stipulate very strong theoretical impulses. The main point of controversy, according to the author, is not only the “novelty” of the concept of nihilism, but reassessment of the relationship between nihilism and reality. It is clear that nihilism has something “in common” with reality, is associated with the problem of reality. However, what kind of reality?

Rejecting the principle of “correlation” with reality, Speculative Realism proposes the principle of the reality itself: Nihil or Nothingness is considered as Nihil Unbound. In this perspective Nihilism does not express one’s relationship with reality, but becomes representative of the sterile possibility of thinking itself. The sterility of thinking, making the True into reality, at the same time turns the problem of Nihilism into banality: Nihil Unbound represents an empty mind principle. This conclusion, unmasking the speculative realism, also refers to the “truth” and “realism” pertinent to the problem of nihilism.

Key words: nihilism, truth, reality, Speculative Realism.

Iteikta 2011 12 20